Прѣзъ Вакъвскитѣ села — турска Рупчоска кааза.

(Пѫтни бѣлѣжки и впечатления)
(Продължение отъ II кн.).

Отъ В. Дѣчовъ.

„Дохождалъ ли е инжинеръ“? Помакътъ се слисалъ и не зналъ кзкво да отговори. Стражарътъ подминалъ и като дошълъ въ Чокуркьой, *съставилъ актъ* на нарушительтъ. Кметътъ и всички селени въ Чокуркьой казвали на стражрътъ, че никой въ селото нѣма врѣда отъ новата воденица и го молили да не съставя акта. Обаче стражарътъ останалъ непоколебимъ. Слѣдъ 15 дни властьта съобщила на *нарушительтъ*, че го глобява 50 лева глоба, а на общинското управление се заповѣдвало да затвори воденицата, до като притежательтъ ѝ се не снабди съ позволително за строенето ѝ. А за да се снабди притежательтъ съ такова позволително, трѣбвало да внесе 65 л. пѫтни пари на инженерътъ, който щѣлъ да дойде и прѣгледа воденицата. Бѣдниятъ помакъ щѣлъ не щѣлъ платилъ глобата, платилъ и на инжинерътъ 65 лв. за прѣгледъ на воденицата. И тъй за една нищожна воденичка въ единъ затънтенъ долъ, която не струва повече отъ 50 лева, помакътъ платилъ близо 100 лева. Но пó врага паритѣ. Дѣдо Сюлю, който щѣлъ да се елендисува на стари години съ воденичката, до като я

58) Τυπικόν, κ. ε', δ. 21—28.

отрѣди (като на мъртвецъ), както казвать по насъ, отъ мжки и кахъръ се разболѣва и умира. Слѣдъ тоя примѣръ на българската акуратна служба, може нѣкой да се възхищава отъ законитѣ за насърдчението на мѣстната промишленость и търговия(?) Проститѣ човѣци право си казвать, законитѣ сж само за чиновницитѣ и учителитѣ, а не и за народътъ.

Като правѣхъ отъ Хамамъ бунаръ сравнение между нашитѣ и турскитѣ инжинери, относително тѣхната дѣятелность по направата на мостове и шосета и като си спомнихъ историйката на дѣдо Сюлювата воденичка, азъ се ядосахъ и неволно се тръшнахъ на зелената морава. Спжтницитѣ ми, като забѣлѣжиха това, помислили, че ми припаднало, та веднага дотърчаха до мене и уплашено ме питаха, що е станало съ мене. Като се увѣриха, че нищо ми нѣма, поканиха ме да продължимъ пжтуването. Азъ станахъ и послѣдвахъ пешъ войницитѣ. Пжтьтъ отъ чучурчето се протѣга по лѣвата (южната) страна на сѣдловината, между двата върха. Но когато впрѣ до задната гърбица на исполинската камила, накривява се въ сѣверна посока покрай сѣдловината и се спуща на долу съ наклонъ 50%. Ний почнахме да се спущаме по сѣвернитѣ хълбоци на Хамамъ бунаръ, като се любувахме на хубавата но дребна борикова гора, която закрива пжтьтъ и отъ двѣтѣ му страни. Слѣдъ половинъ часово уморително вървене по камънацитѣ на стръмния пжть, ний се изпрѣчихме надъ с. Дьовленъ, околийското сѣдалище на турската Рупчоска кааза (околия). Отъ мѣстото, гдѣто се бѣхме застояли, се откри прѣдъ насъ единъ просторъ, видимъ като въ панорама. Между сѣвернитѣ ребра, плещи и хълбоци на Хамамъ бунаръ и друго едно насрѣщно бърдо, което се протѣга успоредно съ Хамамъ бунаръ, се е образувала една дълбока змиеобразна цѣпнатина, по дъното на която бърже тече многоводната рѣка Далж-дере, най-гомѣмата водна артерия на рѣка Кричимъ. Далж-дере събира водитѣ си отъ върховетѣ Сютке, Гюмюшъ-чалъ, Дженевра и Ялъкъ-тепе — всички находещи се на българска територия. Многоводнитѣ притоци, които текатъ прѣзъ полянитѣ Ташъ-буазъ и Беглика, се съединяватъ при Ташъ-буазъ и отъ тамъ надолу рѣката Далж-дере добива сжщинското си название. На границата, която прѣсича рѣката при единъ каменень вѣковенъ мостъ, се влиза отъ десно въ Далж-дере другъ притокъ, нареченъ Катранжи-дере. Отъ тамъ на долу водата тече прѣзъ турска територия и се сбира съ притока Вжча, около два километра далечъ отъ с. Дьовленъ. Отъ горния край на селото до леглото на притокътъ Вжча, срѣщуположнитѣ голи на бърдата сж се разширочили, да се е образувала една полянка не по-широка отъ 5—600 метра, по срѣдата на която тече Далж-дере. Бърдото отъ лѣвия брѣгъ на рѣката, което води началото си отъ Баташкиятъ Карлъкъ, се спуща ту полегато, ту стръмно къмъ Вжча. Надъ с. Дьовленъ бърдото се издига високо, почти отвѣсно, а по на горѣ то се

изоблюва, та се образува връхъ, нареченъ Горабинецъ. Южнитѣ ребра на Горабинецъ сѫ оголени и разядени отъ пороитѣ. Многото ярове и сипеи съ жълтеиникавъ цвѣтъ, предаватъ на тая мѣстность досущъ отвратителенъ видъ. Единствената красота на тая балканска пустиня сѫ нѣколкото голѣми канари, които висятъ надъ самото село. Канаритѣ завзематъ такава положение на стръмнината и тъй сѫ увиснали, че всѣкой, който ги погледне отъ далечь, ще се почуди, какъ до сега тѣ не сѫ се срутили отъ трѣсавецъ (землетресение) и не сѫ паднали по покривитѣ ни кѫщитѣ. Самото село, което е разположено по лѣвия брѣгъ на рѣката и подъ канаритѣ, е доста красиво. Мѣстото, което завзематъ сградитѣ, е дълго около 700 метра и широко 400 метра, т. е., селото Дьовленъ завзема 280 декара мѣсто. Сградитѣ сѫ приблизително 520, отъ които 290 кѫщи за живѣене и други помѣщения и 330 плѣвни и обори. Отъ мѣстото, гдѣто стояхъ, азъ изброихъ 580 кѫщни комини — срѣдно по два коминя на кѫща за живѣене. Селото е прорѣзано на длъжъ съ една улица, която върви успоредно съ рѣката. Други напрѣчни тѣсни, криви улички прѣсичатъ селото на отдѣлни квартали (махали). Мѣстото между главната улица и рѣката е съвсѣмъ равно, а мѣстото между главната улица и политѣ на бърчината (бърдото) е полегато наведено къмъ рѣката. Махалитѣ, що сѫ на полегатитѣ мѣста, изглеждатъ отъ далечъ по красиви, защото фасадитѣ на сградитѣ се виждатъ почти цѣли. Освѣнъ това и самитѣ сгради сѫ по високи. Всички кѫщи сѫ двуетажни и половината отъ тѣхъ сѫ измавани съ варь. Като гледахъ отъ срѣщна страна това село и мѣстностьта около него, азъ се сѣтихъ на кое друго село въ Рупчосъ то прилича. Сѣдалището на турска Рупчоска кааза е лика прилика съ Сивковската, Горната и Шабановската махали въ с. Чепеларе. И ако Дьовленската равнина бѣ по широка и самото село по голѣмко, то щѣше да е второ Чепеларе по мѣстоположение и сградитѣ си. На десния брѣгъ на рѣката срѣщу долния край на с. Дьовленъ се простира една полянка — котловинка, прилична на полянката при Бачковския мънастирь. Врѣдъ полянката се издига бѣла четвъртита сграда, прилична на мънастирь, но безъ черква по срѣдата. Около голѣмата сграда се виждатъ други двѣ по малки сгради, неваросани отъ вънъ. Сградитѣ и цѣлата полянка сѫ обсѣнени съ 200 — 300 плодовити и други дървета. Около сградитѣ и дърветата се виждатъ 40—50 човѣци. Слуша се и гласътъ на военна тржба. А всичко това показва, че въ сградитѣ на полянката е установенъ Дьовленскиятъ гарнизонъ. Когато чухъ гласътъ на военната тржба, а слѣдъ нѣколко секунди и биенето на трампети (барабани), по тѣлото си усѣтихъ студени тръпки, и сърдцето ми силно затупа. Да си кажа право, азъ се малко по уплашихъ и си казахъ на умътъ: що ми трѣбраше да минавамъ прѣзъ тукъ? Знамъ ли що ще стане съ мене въ Дьовленъ? Сега при тия бъркотии

на Балканския полуостровъ и невиненъ човѣкъ може да си изпати. „Ефенди, наближихме, рече единя войникъ. Да вървимъ и като стигнимъ до казармата, ще си починешъ на салашътъ Видишъ ли онова кьошче край рѣката? Тамъ има и *кафе оджакъ*, та ще се почерпимъ".

—Да вървимъ отговорихъ азъ и съ наведена глава послѣдвахъ войницитѣ.

— Умори ли се, ефенди, запита ме другиятъ войникъ.

Азъ мълча и не говоря нищо· Мислитѣ ми бѣха се съсрѣдоточили въ други по далечни мѣста, които може би щѣхъ да посѣтя безъ да ща.

Кайретъ ефенди, всички се уморихме, ала *Аллахъ изиний-ленъ*, слѣдъ 3—4 минути сме въ село.

Слѣдъ малко вървене по стария пжть ний стжпихме на новия шосеенъ пжть. По зигъ заговетѣ (завоитѣ) на шосето бърже се спуснахме въ равнината и се спрѣхме на салашчето прѣдъ казармата.

Часътъ бѣше 5 слѣдъ обѣдъ, когато влѣзохме въ селото. Значи, ний сме се маели по пжтя отъ Карабулакъ до Дьовленъ тъкмо шесть часа. Разстоянието между двѣтѣ села по стария пжть не е поголѣмо отъ 12 километра, а по новия ще да е около 14 километра. Ако човѣкъ се не спира по пжтя, ще може да измине това разстояние пешкомъ за 3 часа, а съ муле—за $2^1/_2$ часа. Моятъ младъ кираджия, като видя, че е още рано и че ще може да се върне до вечерьта въ селото си, бърже свали вѣщитѣ ми прѣдъ салашчето, качи се на мулето и безъ да каже поне сбогомъ, потегли по пжтя за Карабулакъ. Войницитѣ пъкъ се упжтиха за казармата за да се явятъ прѣдъ началството и да докладватъ, какъвъ съмъ човѣкъ и отъ кждѣ ида. Останахъ самъ прѣдъ салашчето, и се чудѣхъ, какво да правя, да ли да влѣза въ селото и се настаня въ нѣкой ханъ или по-напрѣдъ да се прѣдставя не каненъ прѣдъ бинбашията (дружиния командиръ), че послѣ да търся мѣсто за почивка. Но двоумението ми се не продължи повече отъ 3—4 минути. На югъ отъ казармата всрѣдъ градината имаше едно кьошче, на което бѣха насѣдали 4 –5 души голѣмци. Послѣднитѣ, като ме съзрѣха, поканиха ме съ махане на ржце, да отида при тѣхъ. Безъ да си изпия кафето, което бѣхъ поржчалъ и което вече бѣ сложено прѣдъ мене, азъ станахъ отъ столчето, изтърсихъ си бързо прахътъ отъ дрехитѣ и се замѣрихъ за кьошчето. Голѣмцитѣ ме посрѣщнаха прави и слѣдъ обикновенитѣ поздрави ржкуваха се съ мене и ме поканиха да седна при тѣхъ. Отъ начало тѣ се не рѣшаваха да ме питатъ отъ кждѣ съмъ и по каква работа пжтувамъ; но слѣдъ изпиването на кафето, което ми поржчаха, единъ отъ събесѣдницитѣ, който бѣше облѣченъ *алафранга*, т. е. съ чисти и нови черни граждански дрехи, ме запита по единъ много учтивъ начинъ отъ гдѣ ида и съ какво се занимавамъ. Азъ се помжчихъ да имъ отговоря на чистъ

турски езикъ, но още отъ първитѣ ми думи голѣмцитѣ разбраха, че неговоря добрѣ на турски езикъ, та запитвачътъ ми зададе въпросътъ: Parles vons franceis? Щомъ чухъ това питане, веднага почувствувахъ топлина по лицето си и се смутихъ. Изчервяването ми бѣ явенъ знакъ за всичко, че незнамъ френски. Но за да се не покажа досущъ простакъ по язицитѣ, азъ обяснихъ, както можахъ, че съмъ училъ и френски и руски язици, че разбирамъ и турскиятъ говоримъ езикъ, но немога правилно да говоря, т. е. да се изразявамъ на тия язици. Моитѣ отговори и обяснения се изслушаха отъ голѣмцитѣ съ внимание и, както забѣлѣзахъ, съ съжаление, че ме поставиха въ такова затруднение. Даже голѣмецътъ съ чернитѣ дрехи, който ме попита знамъ ли френски, поиска извинение за постжпкатъ си. Но за да бжда напълно удовлетворенъ отъ нетактичната постжпка на голѣмеца—запитвачъ, другитѣ му събесѣдници почнаха да водятъ разговора съ мене на български езикъ. Но и азъ бърже разбрахъ, че тѣ знаели български толкова, колкото пишущиятъ тѣзи редове знае френски и турски. Другъ голѣмецъ, който стоеше малко настрана, на друга пейка, и пишеше нѣщо на едно тефтерче, като свърши работата си, стана отъ мѣстото си и дойде близо при мене. „Извинявайте, че по рано не зехъ участие въ разговора ви, каза тоя голѣмецъ и то не на турски, а на чистъ български езикъ.“ Азъ останахъ очуденъ отъ думитѣ на тоя голѣмецъ и го погледнахъ право въ очитѣ, безъ да му кажа нѣщо.

— Защо ме гледате така съ удивление? Защото говоря български ли? Азъ не съмъ българинъ, но съмъ живѣлъ тъкмо 40 години между българи. Сега съмъ доставчикъ на съестнитѣ продукти, отъ каквито има нужда войската въ Дьовленъ; а по-рано бѣхъ такъвъ въ България. Азъ имамъ много приятели въ София, Пловдивъ и др. градове.

Присжтствието на доставчикътъ облегчи разговора ни съ другитѣ голѣмци. Послѣднитѣ ме разпитваха за всичко, що има и що се върши въ България, но нито думица казаха за управлението, за партиитѣ и войската, т. е. въздържаха се да водятъ разговоръ за политически работи; сжщото правяхъ и азъ. Отъ дума на дума дойдохме до вънкашната търговия, желѣзницитѣ и най-послѣ до статистиката, главно до движението на населението въ княжеството. Послѣдниятъ въпросъ най-много интересуваше турскитѣ голѣмци, защото въ това врѣме, когато азъ бѣхъ въ Дьовленъ, се описваше отъ специялна комисия населението въ Дьовленската кааза. Възползуванъ отъ нашия разговоръ, единъ отъ събесѣдницитѣ, облѣченъ въ военна униформа, запита *алафранга* облечения господинъ, какъ става и отива описването на населението, ще се привърши ли скоро и пр. Запитаниятъ господинъ отговори дословно тъй:

— Не е възможно да се опише точно населението въ Дьовленската кааза, защото самото население гледа подозрително на тая работа. Дали за данъкъ или за други цѣли става това

описване и прѣброяване, населението не разбира, пъкъ и невѣрва, ако му се каже сжщинската цѣль на прѣброяването. Азъ мисля, че и други грѣшки ще станатъ. Всичкото население изповѣда мохамеданската религия, но говори на два езика — турски и *славянски*. Помацитѣ по народность и езикъ сж славяни—българи, ала и тѣ се казватъ мусулмани, осмаглии и турци. Какъ ще ги запише комисията, незнамъ, ала все ми се струва, че ще бждатъ записани погрѣшно. Много милиони отомански поданици изповѣдатъ мухамеданската вѣра, ала по езикъ, нрави и обичаи се различаватъ. *Арнаутъ башка, кюрдъ башка и помакъ башка*, въ заключение каза запитания голѣмецъ и послѣ млъкна.

Смѣлиятъ и правъ отговоръ на турскиятъ чиновникъ ме много очуди. Запитвачътъ—офицеръ по смънка нѣщо, като възражение, но въ сжщность нищо не каза. Види се, че и той споделяше взгляда на *щатски чиновникъ*, но не смѣеше явно да се изкаже. На пишущия тия редове се много щѣше да подкрѣпи справедливия чиновникъ, но като взе прѣдъ видъ, че се намира, не прѣдъ Чепеларския полицейски участъкъ, а, прѣдъ Дьовленската военна казарма, намѣри за по-добрѣ да си мълчи. Кои каква длъжность заемаха голѣмцитѣ, които бѣха на кьошчето, не е важно да се знае, но отъ разговоритѣ, които водѣха помежду си и съ мене, азъ дойдохъ до заключение, че тѣ всички сж просвѣтени, интелигентни и пълни съ енергия хора. Слѣдъ половинъ часово бесѣдване азъ попитахъ гомѣмцитѣ, трѣбва ли да се явя въ нѣкое учрѣждение и въ кое.

Единъ отъ събесѣдницитѣ—офицери ми каза да отида при бинбашията и то не за друго, а за да се оправдае дохаждането на войницитѣ отъ поста Кара булакъ. Въ сжщото врѣме офицеринътъ плесна силно съ ржцѣтѣ си и погледна къмъ казармата. Единъ войникъ бърже дотърча за заповѣдь.

— Кажи на Х-лъ милязимъ, че негова милость Д-въ ефенди желае да посѣти бинбаши ефенди, та да улесни приемането му.

Азъ оставихъ събесѣдницитѣ и послѣдвахъ войника къмъ казармата. При входа дневалнийтъ (дежурния) войникъ ме спрѣ, а съпроводникътъ отиде да търси Х-нъ милязимъ. Слѣдъ 2—3 минути, единъ младъ почти дѣте, офицеръ, спретнатъ и чисто облѣченъ, ме посрѣщна засмѣно и въведе по стълбитѣ и коридора на казармата. Въ дъното на коридора имаше една малка станца съ единъ креватъ и една стомна вода. Офицеринътъ ме помоли да почакамъ въ стаицата, а той се повърна по коридора и почука на вратата на друга стая.

— Гелъ! се чу единъ старчешки гласъ.

Офицерътъ отвори вратата и влѣзна вжтрѣ, но веднага пакъ си излѣзе и дойде при мене.

— Извинявай, ефенди! Бинбашията е залисанъ съ малко работа, но като я свърши, ще ви приеме. Не безпокойте се.

Офицерътъ излѣзе вънъ, а азъ останахъ да чакамъ въ ста-

ичката, и ако не бѣ дошелъ единъ войникъ, който да ми приказва и вие цигари, надали бихъ ималъ търпение да дочакамъ свършването на бинбашиевата работа. А тая работа се състоеше въ това: другъ единъ младъ офицеръ четѣше съ високъ гласъ нѣщо прѣдъ бинбашията, а послѣдниятъ удобряваше или неодобряваше отдѣлнитѣ пасажи съ думитѣ: идъръ, некъ, или дилъ (добрѣ, не е тъй добрѣ!). Слѣдъ свършването на доклада, бинбашията заповѣда на офицеринътъ да земе перо и книга и се приготви да пише. Сетнѣ бинбашията почна да диктува съ високъ гласъ но бавно. Азъ слушахъ много добрѣ и докладването и диктуването, защото слѣдъ излизането на младия офицеръ отъ бинбашиевата стая, вратата останаха отворени, но нищо не разбрахъ нито отъ доклада нито пъкъ отъ диктовката. Но найсетнѣ слѣдъ г овинъ часово измъчване въ стаичката, азъ се удостоихъ съ честьта да бъда приетъ на ауденция отъ Дьовленския комендантъ и началникъ на Рупчоския турски гарнизонъ. Още до като се продължаваше доклада, азъ се приготвихъ за ауденцията, като си закопчихъ палтото и си събухъ царвулитѣ на коридора. Съ шапката на главата и по калцуни, азъ влѣзохъ въ кабинета на бинбашията и като се застояхъ всрѣдъ стаята, поздравихъ по войнишки дружинния командиръ. Въ отговоръ на поздрава ми чухъ тѣзи думи:

— Хошъ гелдинъ, ефенди!

Аферимъ, айолъ! Ти, както се вижда, си билъ войникъ?

— Тъй вѣрно, бинбаши ефенди, служилъ съмъ въ войската и съмъ билъ доброволецъ въ сръбско-българската война, отговорихъ му азъ, като не измѣняхъ войнишката си стойка.

— Познава се, че си юнакъ и възпитанъ момъкъ. Аферимъ, аферимъ! Отуръ (седни), айолъ, сакълма!

Слѣдъ нѣколко повтаряне да седна, азъ се отстранихъ заднишкомъ до стѣната и се сложихъ на едно хубаво крѣсло.

Разговорътъ ни съ бинбашията се продължи 10—15 минути. Той ме запита отъ гдѣ съмъ, кждѣ живѣя и съ що се занимавамъ. Пита ме още, ходилъ ли съмъ скоро въ София и напрѣдва ли тя.

— Азъ се интересувамъ за София, защото тамъ съмъ роденъ. Казватъ, че градътъ се е уголѣмилъ и е хубаво уреденъ. Петковъ ефенди, когато е билъ кметъ е развалилъ старитѣ бини (сгради) и е управилъ и разширочилъ улицитѣ.

— Вѣрно е, бинбаши ефенди, че въ врѣмето на г. Петковото кметуване се уреди София, ала хубавитѣ и голѣми обществени сгради (джамии, черкви и бани) не сж развалени, а се закрѣпени и украсени, за да служатъ като паметници, поука и насърдчение на младото поколѣние.

— Аферимъ айолъ, хубаво правите, тъй трѣбва да бжде.

Бинбашията, който стоеше на едно меко миндерличе и се опираше на една малка масичка, изглеждаше, че е по старъ отъ 60 години, но безъ бѣлъ косми на главата. Неизтощенъ физи-

чески, съ симпатична физиономия, тоя човѣкъ бѣ образецъ на сѫщински старъ добродушенъ и мерхаметлия турчинъ. Да ли той е способенъ като воененъ службашъ, азъ не зная, но азъ по сетнѣ се удостовѣрихъ и отъ други лица, че той билъ справедливъ, честенъ и не податливъ на доноси и други лоши влияния, а съ войницитѣ и населението се отнасялъ бащински. На излизане отъ кабинета му, азъ го помолихъ да ми даде войникъ, който да ме придружи отъ Дьовленъ до българската граница при Широка-лѫка. Бинбашията въ отговоръ на молбата ми каза че, войницитѣ били уморени отъ много работа, при това и не били длъжни да изпълняватъ полицейски работи, но ще помоли окол. началникъ да ми даде единъ двама стражари да ме придружатъ до границата, при всичко че нѣмало никаква опасность за пѫтницитѣ въ каазата. Азъ му благодарихъ и, прѣди да си излѣза, подадохъ му министерското писмо и пощенската поздравителна карта, която му бѣше пратилъ г. Шумановъ отъ Лѫджане. Бинбашията се много зарадва отъ картичката, но министерското писмо или моятъ *паспортъ* нито погледа.

— Нѣма нужда да ми прѣдставяте паспорта си, каза бинбашията. Добритѣ хора се познаватъ по лицата; а лошитѣ избѣгватъ да се срѣщатъ съ *забити* и мирни граждани.

На тръгване бинбашията извика другъ младъ офицеръ и му заповѣда да каже на каймакамина да ме улесни при пѫтуването ми за Чепеларе.

Когато излѣзахъ отъ казармата, видѣхъ, че при входа ѝ на улицата сѫ се натрупали 20—30 души Дьовленски помаци. Послѣднитѣ насочиха погледитѣ си къмъ мене и съ голѣмо любопитство се взираха въ особата ми. Като наближихъ помацитѣ, азъ ги поздравихъ, но тѣ мълчаха и не ми отговориха. Спрѣхъ се прѣдъ салашчето да си платя недопитото кафе и да си прибера вѣщитѣ. Въ това врѣме излѣзе отъ казармата единъ младъ офицеринъ и право дойде при мене.

— Пивашъ ли едно кафе, ефенди? запита ме той и седна при мене на едно столче.

— Пихъ вече кафе, но ща пи още едно, отговорихъ азъ, като сѫщеврѣменно се поповдигнахъ отъ мѣстото, за да направя почитъ на младия офицеринъ.

— Моля ти се, не ставай, ти си по възрастенъ отъ мене и си уморенъ, каза офицеринътъ и ме похвана за рамото.— Кафеджи, стори двѣ сладки кафета!

Помацитѣ, които по рано не смѣеха да отговорятъ на поздравътъ ми, като видѣха, че мѣ не конвоиратъ войници и че офицеринътъ се *кунуштисва* съ мене, разбраха, че не съмъ опасенъ човѣкъ. Тѣ тогава се приближиха и единъ по единъ ме поздравиха съ „хошъ-гелдинъ ефенди“. Нѣкои отъ помацитѣ малко по-късно ми обясниха, защо сѫ се били събрали прѣдъ казармата. Двама аги, като стояли прѣдъ едно кафене въ селото, зърѣли на срѣща, че двама войника каратъ по пѫтя единъ

кавуринъ. Отъ любопитство или по други подбуждения агитѣ пратили кафеджията да дойде при казармата и се научи какъвъ съмъ човѣкъ. Единъ войникъ казалъ на пратеникътъ, че съмъ билъ закаранъ при бинбашията. Кафеджията се върналъ и по пѫтя до кафенето съобщилъ на всички срѣщнали го помаци за моето *докарване*. Новината бърже се разпространила по чаршията. Дошла тая новина до ушитѣ на нѣколцина християни калайджии, семерджии и зидари. Християнитѣ се потаили въ дюкенитѣ си и нищо не говорили, а помацитѣ единъ по единъ се провървѣли и се струпали прѣдъ казармата да ме видятъ и се научатъ подробно, гдѣ и за какво сѫ ме заловили войницитѣ.

Слѣдъ изпиването на кафето, офицеринътъ стана и отиде при каймакамина да му каже, що му е заржчалъ бинбашията, а азъ си нарамихъ вѣщитѣ и се отправихъ за селото.

Както знаятъ вече читателитѣ, казармата се намира срѣщу селото на десния брѣгъ на р. Далѫ-дере. Съобщението между казармата и селото става по единъ разкривенъ дървенъ мостъ, който е дългъ около 50 метра. За подпори на моста служатъ дървени *аяка* (ноги) на брѣговетѣ и десетина дѫбови колове, забити въ вод а. Мостътъ, който не е по широкъ отъ два метра, се клати . само като вървятъ по него товарни добитъци, но и човѣци. Азъ минахъ по моста прѣзъ мѣсецъ юли, когато бѣха настѫпили голѣмитѣ горѣщини, но водата на Далѫ-дере не бѣ никакъ почувствувала тия горѣщини. Лѣглото на рѣката при моста не е по тѣсно отъ 50 метра, а височината на водата се издигаше до 50 см. Дьовленчени ми казваха, че и при най-голѣмитѣ горѣщини въ Родопитѣ сѫщата височина на водата на Далѫ-дере при Дьовленъ не спада по-долу отъ една *пьодя*, т. е. 20 см. При силни дъждове по върховетѣ и долинитѣ на Беглика, Ташъ-бунаръ, Дженевра и Хамамъ-бунаръ, рѣката придохожда, и водата се покачвала до единъ метъръ височина, но не се много замътвала и не пълнела лѣглото съ пѣсъкъ, защото басеинътъ на тая рѣка билъ далеченъ и зацѣлененъ. Въ Далѫ-дере се вѫди въ изобилие рибата пестърва и ако трицитѣ отъ дъскорѣзницитѣ, които влизатъ въ жабритѣ (хрѣщалитѣ) на рибата, не прѣчеха на размножаването ѝ, то пестървата по Далѫ-дере би принасяла добъръ приходъ на населението въ двѣтѣ държави.

Като прѣминахъ моста, азъ влѣзохъ въ една улица, която отъ начало вървѣше въ сѣверо-западна посока, а послѣ постъпенно се възвиваше до като вземе точно западна посока. Тая улица е успоредна съ р. Далѫ-дере и дѣли селото както споменахъ по горѣ на двѣ продълговати части. При влизане въ селото видѣхъ отъ дѣсна страна голи черни зидове и помежду тѣхъ тукъ тамъ нови спрѣтнати кѫщици. По всичко личеше, че тукъ е работила голѣма огненна стихия, която е унищожила цѣла махала. Това е станало прѣзъ 1904 година. Изгорѣ ли сѫ 50—60 кѫщи и толкозъ плевни. Обитателитѣ не сѫ могли да из-

вадятъ нищо и сѫ излѣзли отъ домоветѣ си само съ дрѣхитѣ на гърбоветѣ. Оганьтъ е унищожилъ всичко, съ изключение на камънитѣ. Сега тая махала се възобновява. Зградитѣ се строятъ разрѣдено, но безъ разборно. Кой кѫдѣто е ималъ мѣсто тамъ строи, но слѣпени згради се не допущатъ. Улицитѣ се разширочаватъ, но тѣ пакъ се криви, съ изключение на главната по която зградитѣ се редятъ по права посока. Отъ изгорелата махала по горѣ главната улица е тѣсна и нетолкозъ права, обаче зградитѣ, които сѫ построени отъ 10 години насамъ сѫ поставени по на 2 — 3 метра на вѫтрѣ отъ старата улична линия. Отъ двѣтѣ страни на улицата и старитѣ и новитѣ згради сѫ нагодени за дюкяни и кафенета; но не всички служатъ сега за такива завѣдения, защото Дьовленъ е още село, съ малко население и още по малко вѫтрѣшно търговско движение. Но Дьовленъ има бѫдаще, затова жителитѣ му, като си строятъ згради на главната улица нагаждатъ ги и за дюкяни. Като вървѣхъ по улицата азъ не усѣщахъ особената миризма, която се усѣща, когато се влезе въ всѣко друго помашко село. Това е достатъчно да се разбере, че Дьовленъ е чисто село. Миелницитѣ и нуждницитѣ сѫ закрити и нечистотиитѣ отъ тѣхъ сѫ вкарани въ подземни гиризи. Фасадитѣ на зградитѣ по изминалата отъ мене часть на улицитѣ не сѫ тъй грозни и заплѣскани, както въ Карабулакъ, Гюндюзица и Лѫкавица.

Азъ се спрѣхъ прѣдъ една зграда, която приличаше и на частно жилище. и на ханъ. На долния му етажъ бѣха нагодени двѣ отдѣления за фурна и бакалница. Казвамъ нагодени, защото, когато прѣди години се строила зградата, притежателя ѝ не е мислилъ, че единъ день Дьовленъ ще бѫде центръ на кааата, та да прави дюкяни, съ голѣми прозорци и врати къмъ улицата. Вътрешния (закрития) дворъ на старата кѫща, прѣди десеть години се е прѣобърналъ на фурна и бакалница, съ малко разноски. На уличната стѣна сѫ биле зидаритѣ отворели 4—5 отвѣрстия (за врати и прозорци) а на вѫтрѣшната стѣна издълбана отвѣстна вада за оджаклъкъ и кумина тръба. Това е всичката прѣправка. Таванитѣ, подоветѣ и облицовката на стѣнитѣ си останали такива, както сѫ били направени прѣди 60 години. Бакалницата, която сега е натъпкана съ всѣкакъвъ видъ бакалски стоки и манифактурии, се нарича отъ Дьовленци и чиновницитѣ: „мааза на Фроню Чорбаджи“. А пъкъ горрния етажъ на зградата яхѫра, плевнята и откритня дворъ се нарича отъ пѫтницитѣ „Фронювия ханъ“. Тоя прочутъ ханъ бѣ прѣпорѫчанъ и на менъ отъ г. Шуманова, затова се и спрѣхъ прѣдъ него. Единъ слуга бърже се затече къмъ менъ, зема ми вѣщитѣ и ме покани да влѣза въ бакалницата. Азъ побързахъ да влѣза вѫтрѣ, но се не забѣлѣжихъ, че вратата е ниска за моятъ бой. Единъ силенъ ударъ почувствувахъ на главата, а слѣдъ това отскочихъ на срѣдъ улицата. Прѣт…ня ми прѣдъ

очитѣ отъ сътресението и болкитѣ, но се нетърколихъ на земята. Находящитѣ се въ бакалницата човѣци, като видяха, какво се случи се мене бърже изкочиха на улицата, хванаха ме за ржката и ме въвѣдоха вътрѣ, За щастие, черепътъ ми се указа много по якъ отъ колкото си мислѣхъ, та болката прѣмина въ скоро врѣме. Десетината души, които бѣха въ бакалницата се изрѣдиха да ми пипатъ главата, като сжщеврѣменно за утѣшение ми казваха: „нѣма нищо, нѣма нищо, скоро ще прѣмине болката.“ Съчувствующитѣ бѣха: троица християни слуги и калфи; трима помаци селени, двама полицейски стражари и двама войника. И всички тия човѣци съ различни професии и обществени положения говореха на български езикъ. Чудно нѣщо си казахъ на умътъ. Въ Чепеларе ли се намирамъ азъ или въ Дьовленъ? Да говори въ Чепеларе единъ войникъ или полицейски стражаръ на български езикъ, не е никакъ чудно, но не е тъй и въ Дьовленъ? До тогазъ азъ бѣхъ привикналъ да слушамъ отъ войници и полицейски стражари, които носятъ фесове само турски думи, а сега за първъ пжть чувамъ феслии полицейск[illegible] стражари да говорятъ на български езикъ. Заинтересуванъ отъ това о[illegible]ити[illegible] азъ веднага запитахъ тия стражари, кой отъ кждѣ е и отъ кога служи въ Дьовленъ. Единия стражарь се назова съ българско име и прѣзиме и каза, че билъ отъ Неврокопъ, а другия се назова съ гръцко прѣзиме и каза, че е отъ Мелникъ. Ха, рекохъ си азъ на умътъ, догаждамъ се каква е работата: Македонскитѣ реформи сж достигнали и до Дьовленъ. Че това ще да е тъй увѣрихъ се и по други видими знакове. Полицейскитѣ стражари, при всичко, че носѣка фесове, не бѣха облѣчени съ такава униформа, каквато носятъ жандаритѣ въ Ахж-челебийската кааза, която административно се числи въ Одринскиятъ велиятъ. Униформата на Дьовленскитѣ полицейски стражари е такъва, каквато носятъ ловджиитѣ и туриститѣ. Ясно сини вълнени панталони и куртки съ прѣпасани по кръста и гърдитѣ широки ивици, и липса на метални чески жълти копчета това е отликата, на форменната униформа отъ другитѣ турски стражарски и военни униформи. Казватъ, че по другитѣ каази, гдѣто имало и християни, стражаритѣ носили вмѣсто фесъ, друга нѣкаква шапка, обаче дали това е истина, положително не мога каза. Дьовленската кааза съвпада въ Английската реформенна секция т. е. въ Драмския санджакъ. Турскитѣ чиновници ми казваха, че въ Дьовленъ стоялъ съ жена си и единъ Английски офицеринъ, обаче азъ нѣмахъ честьта да го видя, защото въ това врѣме, когато бѣхъ въ Дьовленъ, той билъ отишелъ съ жена си въ с. Настенъ да си лови пастърва въ рѣката.

Реформенитѣ стражари съ които се запознахъ въ бакалницата се отнесоха съ мене много вежливо. По разговоръ и маниери, тѣ изглеждаха доста интелигентни, но при всичко това азъ бѣхъ сдържанъ въ разговора си съ тѣхъ. Особено стража-

ра съ гръцкото прѣзиме не ми вдъхваше никакво довѣрие. По едно врѣме послѣдния стражаръ ме запита виждалъ ли съмъ каймакамина и ако не съмъ го не виждалъ не желая ли да се запозная съ него.

Каймакамъефенди е много добъръ човѣкъ, добави българския стражарь. Той е още въ канцеларията и ако желаещъ мога да те заведа до тамъ да се запознаешъ съ него.

Азъ и безъ напомнянето на стражаритѣ мислехъ да се запозная съ каймакамина на Дьовленската кааза, още повече, че му носяхъ и поздравъ отъ г. Шуманова.

Безъ да чакамъ втора покана отъ услужливитѣ стражари, станахъ на крака и помолихъ гърка стражарь да ме заведе въ окол. управление. Послѣдния помоли българина да ми направи тая услуга, подъ прѣдлогъ, че той си ималъ друга раоота изъ селото. И тъй азъ се опжтихъ за окол. управление да търся каймакамина съ съпроводачь стражарь — българинъ. По пжтя нищо не прикавяхъ съ тоя българинъ на турска служба, а това повидиму го огорчаваше. На запитването му азъ нищо неотговаряхъ, а се захласвахъ да разглеждамъ улицата и згрaдитѣ, като се прѣструвахъ, че го не чуя.

Отъ Френювия ханъ на горѣ, Дьовленската главна улица постжпенно се разширочава, а слѣдъ изминване на 150 крачко (отъ хана), тя се доста разтваря, та се образува единъ мейданъ (площадъ), съ пространство отъ около единъ декаръ. Мейданътъ се прѣсича отъ една прѣка тѣсна улица, която почнова отъ рѣката и свършва въ брѣговетѣ подъ канаритѣ, които сж надвѣсили отгорѣ надъ селото. Зградитѣ отъ двѣтѣ страни на улицата и около мейданътъ сж нови и измазани съ варь. Мейдана съ околнитѣ згради е центръ на селото. Отъ десна страна на мейданьтъ т. е. отъ къмъ севѣръ се намира джамията, която е заградена отъ всички страни съ каменни зидове. Вжтрѣ въ двора на джамията, по край стѣнитѣ, сж наредени десетина приземни стаи, които служатъ за училища и др. помѣщения. Въ тия стаи се събиратъ младежитѣ отъ Дьовленъ и другитѣ села, да учатъ Богословие. За възпитаницитѣ отъ другитѣ села сж опрѣдѣлени нѣколко стаи, въ които живѣятъ и се хранятъ. Това училище се казва „Медресе“ (турско богословско училище). Отъ лѣва страна на мейданътъ, къмъ рѣката се издига една доста голѣма двукатна зграда измазана отъ вънъ съ ясно жълта боя. На югъ отъ тая зграда се простира доста обширна градина—ливада, която свършва при рѣката. Около зградата сж посадени стотина дървета на които клонетѣ и листата засѣнватъ, цѣлия доленъ етажъ. Въ тая голѣма зграда се помѣства окол. Управление и нѣколко други учрѣждения.

По указанието на стражарьтъ азъ влѣзохъ прѣзъ една врата, въ коридора на долния етажъ и отъ тамъ по една тѣсна стълба, се изкачихъ на горния етажъ. Като разглеждахъ, пжтьмъ, стълбитѣ и коридоритѣ, азъ неможахъ да се не очудя

на голѣмата чистота, която се забѣлѣжваше на всѣкждѣ особено по подоветѣ. Дъски чисти и бѣли, като, че вчера сж работени и заковани! За минута си прѣдставихъ и зградитѣ въ които се помѣщаватъ нашитѣ държавни окол. учреждания. И каква голѣма разлика намѣрихъ, между нашитѣ провинциялни „канцеларии“ и турскитѣ въ с. Дьовленъ, по отношение на чистотата и естетичностьта! Засраменъ отъ себе си, като българинъ, азъ бърже си събухъ царвулитѣ, прѣдъ вратата на стаята, която служеше за кабинетъ на каймакамина и чакахъ да бжда приетъ отъ послѣдния. Чакането ми се не продължи повече отъ 2—3 минути. Вратата се отвори, едноврѣменно съ думата „буюръ“ и азъ се изпрѣчихъ прѣдъ Дьовленския първъ държавенъ администраторъ.

— Хошъ гелдинъ ефенди, буюрж седни! Каза каймакамина и ми подаде ржката си. Запознаването ни стана на бърже, безъ излишнитѣ банални думи: „какво правите, какъ сте съ здравието си и пр.“ Седнахъ на единъ виенски столъ, срѣщу каймакамина, азъ впихъ погледа си въ него и почнахъ по лицето му да правя испитание съ цѣль да налучкамъ прѣдъ какъвъ човѣкъ стоя.

Още при първия погледъ азъ познахъ на кого прилича по физономия Дьовленския голѣмецъ. Но това ме не очуди. Много човѣци на свѣта си приличатъ по физиономия но рѣдко се случва щото двама човѣци да си приличатъ и по лице и по гласъ и по говоръ и по маниери. Обаче азъ открихъ такава прилика. Въ разговора и гласътъ и наниеритѣ на каймакамина, азъ се убедихъ, че той прилича пакъ на лицето, съ когото сж прилика по физиономия и рѣстъ. Прѣдъ мене, като че стоеше Иванъ Евстатиевъ Гешовъ, така на години, когато бѣше Директоръ на Финанситѣ въ Източна Румелия. Който е виждалъ тогава г. Гешова и види сега Дьовленския каймаминъ, нѣма да намѣри по между имъ никаква друга разлика, освѣнъ може би въ умствено отношение. Поразенъ отъ такава чудна прилика, азъ неможахъ да се стърпя да не каже това на каймакамина. Послѣдния поласканъ отъ сравнението, остана много доволенъ и каза:

— Благодаря за комплимента! Азъ съмъ челъ и слушалъ за г. Гешова. Той е единъ отъ най-добрѣ ваши държавници и книжовници — икономисти. Мисля, че г. Гешовъ *придружваше* Меджидъ паша при сключването, въ Букорещъ на мирътъ между България и Сърбия.

— Това е вѣрно, отговорихъ азъ се едно *еветъ* и клюмане на главата си.

Слѣдъ кратъкъ разговоръ за плодородието и търговията въ България, азъ извадихъ отъ джебътъ си министерското писмо и картичката отъ г. Шуманова и ги подадохъ на каймакаминътъ.

— Благодаря за поздравътъ сухо изрече голѣмеца и плѣсна съ ржцѣтѣ.

Единъ стражарь бърже влѣзе въ стаята.

— Извикай да дойдѣ Халилъ ефенди, заповѣда каймакаминътъ на стражара, а слѣдъ това ме погледна въ очитѣ.

Слѣдъ нѣколко секунди въ стаята влѣзна единъ младъ офицеръ облѣченъ въ сини панталони и чистъ бѣлъ кителъ, на раменатa на кителa бѣха украсени съ жълти пагони каквито носятъ нашитѣ окол. началници. Извънредно симпатичния офицеринъ съ руса коса, брада и мустаки поздрави по военному каймакамина и се застоя всрѣдъ стаята да чака заповѣди.

— Халимъ ефенди, прочети това писмо и ми кажи съдържанието му.

Офицерина взе писмото и почна да го чете, тъй правилно, като че го четеше самъ г. министра Шишмановъ, който беше го подписалъ. Слѣдъ прочитането на паспорта, каймакамина каза: „Добрѣ, разбрахъ“, дайте си го на Дѣчовъ ефенди!“

Офицерина, като ми повръщаше писмото, хвана ме за ръката и изрече на правиленъ български езикъ думитѣ: „Халилъ Ю-въ, джандармерийски юзбашия т. е. Рупчоски полицейски приставъ. Приятно ми е да се запознаемъ“.

Азъ и сега останахъ очуденъ. Полицейския приставъ въ Дьовленъ чете и говори на български езикъ и то на правиленъ книжовенъ български езикъ! Чудно нѣщо наистина! Ще излѣзе, мислѣхъ си азъ, че ако не всички, то половината отъ чиновницитѣ и офицеритѣ въ Дьовленъ знаятъ българския езикъ. Че това ще да е тъй, по рано не бихъ повѣрвалъ но сега, самъ виждамъ и чуя съ ушитѣ си истината. Захластнатъ отъ мисли и душевно вълнение, азъ машинално пъхнахъ писмото въ джебътъ си станахъ да си вървя.

— Халилъ ефенди, да наредите щото единъ стражарь да придружи Дѣчовъ ефенди до Боденъ заповѣда каймакамина на юзбшията. Дайте му стражарь, който говори български. Слѣдъ тая заповѣдь каймакамина ми стисна ръката и ме изпрати до стълбата.

Младия юзбашия Халилъ ефенди се указа много любезенъ и интелигентенъ момъкъ. Той не само, че избра най-добрия помакъ стражарь, който да ме придружава и забавлява по пътя за Чепеларе, но ме разведе и по всички учреждения и по забѣлѣжителни мѣста въ Дьовленъ. Нему длъжа и за развлечението и угощението, които устроиха вечерьта въ моя честь. Тоя младъ момъкъ,както личеше, имаше добро сърдце и се хранеше съ свѣтли идеали. У него азъ не забѣлѣжихъ никакви преструвки и прикритости.

(Слѣдва)·